

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ЗБЕРЕЖЕННЯ *HELICHRYSUM ARENARIUM* (L.) MOENCH НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

Т.Е. БАРАЄВА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 Київ, вул. Тімірязєвська, 1

Наведено результати вивчення еколого-ценотичних особливостей, поширення, стану запасів і перспективи збереження Helichrysum arenarium (L.) Moench на Дніпропетровщині.

Нині в медичній практиці все більшої популярності набувають лікарські засоби рослинного походження, які вирізняються, порівняно з синтетичними препаратами, достатньою широтою і м'якістю терапевтичної дії, меншою токсичністю, а тому й мінімальними побічними ефектами.

Одним з перспективних джерел таких засобів є надземна частина *Helichrysum arenarium* (L.) Moench (цмин пісковий, *цмин* або *бессмертник песчаный*) з родини *Asteraceae*. Лікарській сировині цього виду притаманна різнобічна фармакологічна активність, завдяки чому він широко застосовується в науковій і народній медицині як в Україні, так і за кордоном.

У народній медицині квітки *Helichrysum arenarium* здавна використовують при захворюваннях печінки, шлунково-кишкового тракту і нирок. У Болгарії, Німеччині, Польщі квітки цмину піскового рекомендують вживати хворим на холецистит, жовчнокам'яну хворобу, запалення нирок і сечового міхура, для підвищення апетиту і при розладах шлунка. В Україні для застосування в медичній практиці дозволено настій і сухий екстракт квіток цмину піскового як жовчо-

гінного засобу; квітки входять також до складу жовчогінних зборів, з них отримують препарат фламін, що містить суму флавоноїдів і вживається як сечогінний і дезінфікуючий засіб [2, 4].

У наш час ця цінна лікарська рослина на території Дніпропетровщини трапляється дуже рідко, її внесено до списку рідкісних та зникаючих видів цього регіону. Запаси сировини цмину піскового зменшуються внаслідок негативного антропогенного впливу під час неправильного проведення заготівель, інтенсивної розробки кар'єрів, лісосадивних робіт на схилах, випасання худоби тощо. Тому вивчення умов росту, поширення, відновлення природних ресурсів та їх охорона набувають актуальності.

У зв'язку з цим в 1996—1999 рр. ми здійснили маршрутне обстеження поширення і сировинного запасу цмину піскового на території Дніпропетровщини (Широковський, Криворізький, П'ятихатський, Апостоловський, Софіївський р-ни), користуючись методами визначення ресурсів лікарських рослин. На облікових ділянках площею 1 м², що закладалися в межах рослинного угруповання, визначали урожайність надземної частини цмину в тих угрупованнях, де досліджуваний вид виступав як домінант чи співдо-

мінант і його проективне покриття становило не менше 5 %. На кожній ділянці вимірювали висоту облистнених пагонів у всіх особин, візуально або сіткою Раменського визначали проективне покриття виду, після чого на кожній ділянці зрізали ці пагони у всіх особин і одразу зважували [1, 3].

Територія досліджуваного району є частиною Східноєвропейської рівнини, що має загальний ухил поверхні на південь. За рельєфом це хвиляста рівнина з плоскими вододілами, неглибокими заплавами, які подекуди перетинаються мережею балок та ярів. Глибина залягання ґрунтових вод становить 20–30 м на вододілах, в долинах і балках — 5–10 м. Уздовж річок трапляються відслонення кристалічних порід, що іноді мають вигляд окремих брил та невеликих скель. Виходи кристалічного фундаменту є і по балках. На трансформацію рельєфу впливає господарська діяльність людини, яка призводить, звичайно, до різних варіантів ерозійних процесів. Плакувальні простори в основному розорані, круті схили балок і де-неде перегини до плакору та незначні його ділянки є пасовищами. У місцях найбільшого пасовищного навантаження інтенсивними є процеси ерозії.

Основний тип рослинності — степовий, частково розповсюджені зарості чагарників, добре представлена рослинність кам'янистих оголень, фрагментарно — лучна і синантропна рослинність. Переважають справжні різнотравно-типчакково-ковиліві степи, чагарникові степи і рослинність оголень. У досліджуваній місцевості природна рослинність збереглась на порівняно невеликих площах, головним чином у балках і на схилах по берегах річок.

Ці землі непридатні для розорювання і надмірно не використовуються для випасання через кам'янистість ґрунтів, крутість схилів і незначну площу.

Helichrysum arenarium у межах досліджуваної території має розсіяне поширення. Росте переважно на степових сонячних схилах балок. Згідно з нашими спостереженнями, він рідко виступає домінантом у трав'яних угрупованнях — різнотравно-типчакково-ко-

вилівих, типчакково-ковилівих, різнотравно-злакових.

Площа досліджених ділянок *Helichrysum arenarium* не перевищує 1 га. Склад асоціацій за участю цмину мало відрізняється в різних частинах даної території, видове їх багатство становить 40–50 видів. Найчастіше він утворює невеликі куртини в ценозах за участю *Potentilla arenaria* Borkh., *Thalictrum minus* L., *Allium flavescens* Bess., *Stipa pulcherrima* C. Koch, *Stipa capillata* L., *Galium ruthenicum* Willd., *Crinitaria villosa* (L.) Grossh., *Linaria genistifolia* (L.) Mill., *Artemisia austriaca* Jacq. та ін.

Висота окремих особин становить від 15 до 25 см, причому на вологих ділянках рослина вища в середньому на 3–5 см, ніж на сухих. Мінімальна кількість генеративних пагонів окремого куща — 2, максимальна — 12. Його проективне покриття рідко перевищує 10 %. Щільність запасів сировини — 7,5–12,5 г/м² (повітряно-суха маса).

У разі зниження освітленості ділянок з *Helichrysum arenarium* спостерігається поступове зменшення кількості генеративних пагонів і середньої маси суцвіть. Зменшення сировинної продуктивності *Helichrysum arenarium* спостерігається на ділянках, що зазнають посиленого випасання, трапляється на залізородних відвалах 60–80-річного відсипання, утворює тут невеликі куртини з проективним покриттям до 8 % і щільністю запасу сировини до 10 г/м² (повітряно-суха маса). Його біологічний запас на досліджуваній території становить близько 400 кг.

Тенденції до скорочення запасів *Helichrysum arenarium* у зв'язку з антропогенним тиском зумовлюють необхідність його охорони, обмеження та оптимізації заготівель і введення в культуру. Доцільно здійснювати підсіювання і підсаджування цмину піскового на схилах балок, терасах рік та перелогах.

У зв'язку з великим поширенням у цьому районі різноманітних техногенних ландшафтів і післяпромислових земель можна використовувати екологічно чисті землі для інтродукції на них лікарських рослин, у тім числі й цмину піскового. Це дасть змогу збільшити запаси лікарської рослинної сировини і рекультивувати ці екотопи.

1. Борисова Н.А., Токарева В.Д., Кузнецова М.А. Рекомендации по изучению ресурсов лекарственного растительного сырья для организации их рационального использования и охраны. — Курск: Курская правда, 1982. — 50 с.
2. Лебеда А.П., Джуренко Н.І., Ісайкіна О.П. та ін. Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник / Відп. ред. А.М. Гродзінський. — К.: Голов. ред. УРЕ, 1990. — 454 с.
3. Методика определения запасов лекарственных растений. — М.: ЦБНТИ Гослесхоза СССР, 1986. — 50 с.
4. Справочник по заготовке лекарственных растений / Д.С. Ивашин, З.Ф. Катина, И.З. Рыбачук и др. — 5-е изд. — Киев: Урожай, 1986. — 132 с.

Надійшла 12.01.2001

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
СОХРАНЕНИЯ *HELICHRYSUM ARENARIUM* (L.)
MOENCH НА ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЕ

Т.Э. Бараева

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, Киев

Приведены результаты изучения эколого-ценотических особенностей, распространения, состояния запасов и перспективы сохранения *Helichrysum arenarium* (L.) Moench на Днепропетровщине.

STATE AND PROSPECTS OF CONSERVATION
OF *HELICHRYSUM ARENARIUM* (L.) MOENCH
IN THE TERRITORY OF DNEPROPETROVSK REGION

T.E. Barayeva

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

The results of distribution, resource, eco-cenotic characters and conservation of *Helichrysum arenarium* (L.) Moench in Dnepropetrovsk regions are presented in the paper.